

Tamási Áron önéletrajzai

BORBÁS ANDREA

„**A**z vagyok, akit W. B-nek hívnak? vagy pusztán egyszerűen W. B-nek hívnak?” – teszi fel a kérdést Walter Benjamin egyik hátrahagyott töredékében, majd szokásához híven át is adja a szót valaki másnak: „Csakugyan ez az a kérdés, amely bevezet a személynév titkába, és e kérdést egészen helyesen fogalmazza meg Hermann Ungar egyik hátrahagyott »Fragmentum«-ában: »A név rajtunk függ vagy mi függünk egy néven?“¹ A név kérdése azért figyelemre méltó Tamási Áron önéletrajzaiban, mert az író neve az öt magyar nyelvű önéletrajzból csak három szerepel, ott is szerzői pozícióban, a következőképpen: Tamási Áron: *Életrajzi vázlat, Arcképem vázlat, Vázlatos életrajz*. Ez már csak azért is érdekes, mert az író keresztnéve János Áronként került be az anyakönyvbe – igaz, a keresztlevélen édesanyja kérésére, s az egykor Gyulafehérváron kanonok nagybácsi emlékére, már az Áron név szerepel. Vezetékeve pedig Tamás volt, s csak 1922-ben vette fel közismertté vált vezetéknévét.

Tamási Áron hagyatékában – amelyet a Petőfi Irodalmi Múzeum őriz – hét darab önéletrajz található *Tamási Áron életrajzi vázlatai* gyűjtőcímen;² öt magyar nyelvű, egy angol, egy orosz nyelvű.³ A vázlat kulcsszó e művek kapcsán, ugyanis a hét önéletrajzból hat címében szerepel a „vázlat” szó: *Vázlatos életrajz, Életrajzi vázlat, Arcképem vázlat* (ugyanaz angolul és oroszul), s újra *Vázlatos életrajz*. Külön érdekes, hogy a legrövidebb, az alig 17 soros, 1953 áprilisára datált szöveg címében nem; ez egyszerűen az *Életrajz* címet viseli. A Tamási Áron-hagyatékban őrzött önéletrajzok az 1950 februárja és 1963. február 28. közötti időszavat ölelik fel. A két idegen nyelvű életrajz kivételével mindegyik íráson szerepel dátum. Az 1957. február 5-i datálású autográf tintairás, a többi szöveg írógéppel íródott.

Két önéletrajzról derül ki, milyen indíttatásból íródott; az 1952. január 20-i datálású a Magyar Írószövetség számára, az 1957. február 5-i, autográf tintairású egy német nyelvű antológiához készült, melyben a *Világló éjszaka* című novella jelent meg. Érdekes, hogy ennek ellenére a hagyatékban német nyelvű önéletrajz nem található, az angol és az orosz nyelvű autobiográfiák azonban éppen ennek az önéletrajznak a fordításai. Ez a német nyelvű antológiához készült autobiográfia szépirodalmi szöveggént olvasható, valószínűleg ilyen igényrel is íródott, ebben a szerző nem a személyes adatokra, sokkal inkább írói hitvallására helyezte a hangsúlyt. Ezt a szöveget közöljük a függelékben.

Az első, egyoldalú önéletrajz töredéknek tűnik, mert, bár 1950 februárjában íródott, az 1944-es évvel, Tamási Budapestre való költözésével és parlamenti tagságával lezárul (éppen a lap alján). Habár lapszámozás nem szerepel a fólión, elképzelhető, hogy volt második oldala, csak megsemmisült vagy lappang, meglehet azonban, hogy a szerző szándéka volt 1944-gyel befejezni az írást, hiszen ez az önéletrajz hangsúlyosan vázlatos, még szülei nevét, gyermekkori balesetét sem tartalmazza. Valószínűbb azonban, hogy politikai okok állnak az írás megszakadásának hátterében, mivel 1949-től Tamásit az irodalmi élet periferiájára szorították, publikációs tilalommal sújtották, akadémiai levelező tagságától is megfosztották, és csak 1953 márciusa után, a Sztálin halálát követő enyhülés következtében jelenhettek meg művei.

Tamási Áron, Molter Károly-hagyaték
(Petőfi Irodalmi Múzeum)

Az önéletrajzok különlegessége, hogy kiegészítik egymást, mindegyik az életút más-más epizódját említi, avagy fejti ki – a címben ígértekhez méltón valóban röviden, egy-két mondatban. Így az önéletrajzok összessége beszéli el Tamási Áron életének valóban vázlatos történetét. Vegyük példának a születési időt. Az első autobiográfiából azt tudhatjuk meg, hogy Tamási Áron 1897 őszén született. A második megadja a pontos dátumot: „Születtem 1897. szeptember 20-án”. A harmadik életrajzban csak az év szerepel, a következőben még tágabb időjelölést választ Tamási: „A századfordulón születtem.” Az időrendileg utolsó, 1963. február 28-i datálású autobiográfiában ismét pontos időmeghatározást használ: „Születtem Farkaslaka nevű községben, Udvarhely vármegyében, 1897. szeptember 20-ikán.”

Az önéletrajzok tagolása hasonló: születési hely és idő, származás, tanulmányok, íróvá válás, világnézetének kialakulása, művei. Családi körülményeire egyik szöveg sem tér ki.

„Története szóljanak bár különböző dolgokról, mind a szülőföldről indulnak, vagy oda kanyarodnak vissza”⁴ – írta Tamási Áronról Z. Szalai Sándor. Nem meglepő tehát, hogy az önéletrajzok is rendre a szülőföld említésével kezdődnek; csupán a német nyelvű antológia számára készített írásban nem szerepel a falu pontos neve: „Születésem helye egy falú [!] Erdélyben, ott is a székelyek földjén.” A többi önéletrajzban azonban nemcsak megnevezi, de tovább is pontosítja a születési helyszí-

nét: „Farkaslaka nevű községben születtem, 1897. őszén. [!] Ez a falu Udvarhely vármegyében fekszik, a tenger színe [!] fölött 800 méterre, erdők és havasok alatt. Lakói mind székelyek, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak. Nagybirtok sem a faluban, sem a környéken nem volt. A gazdák általában 10-15 holdas rossz földet gazdálkodtak” – vallja Tamási az 1950 februárjában íródott szövegben. „Születési helyem Farkaslaka község, Udvarhely vármegyében” – fogalmaz az író a Magyar Írószövetség számára íródott önéletrajzában. „Születtem Farkaslaka nevű községben, Udvarhely megyében, 1897” – írja Tamási 1953 áprilisában. 1963. február 28-án íródott önéletrajza pedig így kezdődik: „Születtem Farkaslaka nevű községben, Udvarhely vármegyében, 1897. szeptember 20-ikán.”

A születési hely és idő után a származásáról vall Tamási. Az első önéletrajzból csak annyit tudunk meg, hogy

édesapja kisbirtokon gazdálkodott, tíz testvére született, akik közül az író a harmadik volt, s a gyermekek közül csupán öten maradtak életben. A második, a Magyar Írószövetség számára készült önéletrajzból (ez az 1952. január 20-i datálású) megtudhatjuk a szülők nevét (igaz, ami az édesapa nevét illeti, hibásan, a helyes alak: Tamás Dénes lenne), illetve az ő felmenőik foglalkozását is: „Atyám Tamási Dénes, ki 1927-ben meghalt; anyám Fancsali Márta, ki ma is él. Mind a ketten községbeli gazdálkodó emberek gyermekei voltak.” A másik három önéletrajzban Tamási név nélkül, pusztán falusi kisbirtokosként vagy gazdálkodóként írja le édesapját.

Tanulmányaiival kapcsolatban az első és a német nyelvű antológia számára készült önéletrajzában leírja, hogy gyerekkorától kezdve részt vett a mezei munkákban. „A helybéli iskolában hat elemi végeztem. Azután bérattak a székelyudvarhelyi főgimnáziumba” – jegyezte fel Tamási 1950 februárjában. Azt a tényt, hogy a hat elemi után a Tamási családból egyedüli gyermekként ő mehetett gimnáziumba, csak az 1952-es önéletrajz említi és fejt ki: „Az elemi iskolán túl egyedül én jutottam a gyermekek közül. Ennek is főoka abban rejlett, hogy kilenc éves koromban a bal-

1916-ban sorozták be, de bal kezének csonkasága miatt hajdúdorogi állomáshelyéről postaszolgálatra küldték Boszniaába. 1918 elején a 46. gyalogezredbe vezényelték Piave mellé, Olaszországba, ahol aztán egyik hőstettéért kitüntetést is kapott. Az 1918. június 15-én indított offenzíva idején az általa vezetett rajjal egy csőszházra bukkantak, ahol egy olasz géppuskás osztag fészkelte. Az írónál csak egy kézigránát maradt, amivel az ijedt hadonászásának köszönhetően megrémült olaszokat megadásra tudta kényszeríteni. Tamási Áron így emlékezett a támadásra: „Teli voltam erővel és kedvvel, győzni akartam. S főleg látni, hogy mi a háború... Pokoli hajnal volt, de gyönyörű! Amikor otthon reggeli mellé ültek az urak, mi akkor keltünk át a Piavén. Fegyverem a vízben maradt, sokan maguk is. Három kézigránáttal érkeztem át a Montello lábához, s délelőtt 10 órakor egy olasz géppuskás osztagot elfogtam. Már csak egy kézigránátom volt. De boldog voltam, hogy az olasz osztagban vezetes kárt nem tettem, mivel egy sebesülés történt csupán, az sem akarattal.”

■ (Tamási Áron: *Virrasztás*)

kezemet annyira megsértettem, hogy a mezei munka végzésére hiányosnak látszott.” Életének ezt az eseményét *Bölcső és Bagoly* című regényes életrajzában részletesen leírja: a szomszédban egy puskával játszókat, jobb mutatójával meghúzta a ravaszt, ezzel ellőve bal hüvelykujját.

Meglepő módon a tényt, hogy a háború miatt hadiértségit tett, egyik önéletrajzában sem említi, igaz, háborús szerepvállalását sem mindben, s ha igen, akkor is csak éppoly vázlatosan, mint élete többi eseményét. Legvázlatosabban a német antológia számára készített önéletrajz fogalmaz: „Tizennyolc éves koromban katona lettem, aztán a háborúban harcoltam.” A részletek a többi önéletrajzból adódnak össze: „Érettségi után részt vettem az első világháborúban, az olasz harctéren” – olvashatjuk az elsőben. A másodikban egyáltalán nem említi katonaságát, a háborút is csak a következő mondatnál: „A háború végét és az erdélyi változást otthon értem meg a faluban.” A harmadik autobiográfia pontosítja az elsőben szereplő helyszínt: „Részt vettem az első világháború végén a Piave-i harcokban.” [!] Az utolsó, 1963-as önéletrajz pedig az időpontot pontosítja: „Részt vettem az első világháborúban, 1917-1918-ban.” Tamásit egyébként 1916 során sorozták be a 82. gyalogezredbe. Gyulafehérváron végzett tisztiiskolát, 1918 elején vezényelték az olasz frontra a Piave mellett állomásozó 46. gyalogezredhez. Közben 1918 májusában hadiértségit tett, s a 13. piavei offenzívában tanúsított bátorságáért nagyvezéret vitézségi érmet kapott.

Tamási Áron a tiszti iskola előtti időszakban, Trebinje, 1917 (Petőfi Irodalmi Múzeum)

Tamási Áron édesanyjával, Farkaslaka, 1943 [?] (Petőfi Irodalmi Múzeum, fotó: Salgó Magdolna)

A háború utáni időszakról, s tanulmányai további alakulásáról a következőképpen vall Tamási: „Az 1918–19-es forradalmi időket otthon töltöttem a faluban. Utána beiratkoztam a kolozsvári egyetemre, majd az ottani kereskedelmi akadémiára, ahol oklevelet szereztem” – tudhatjuk meg az első önéletrajzból. A másodikban fogalmaz a legbővebben, leginformatívabban: „A háború végét és az erdélyi változást otthon értem meg a faluban. Azután, 1919-ben beiratkoztam a kolozsvári egyetem jogi szakára, de két esztendő múlva, mivel nem tudtam az egyetemen kötelezővé vált román nyelvet, a kolozsvári Kereskedelmi Akadémiára mentem át, melyet el is végeztem.” Az első, a második s a harmadik önéletrajzból azt is megtudhatjuk, hogy a Kereskedelmi Akadémián való diplomaszerezés, s első novellájának megjelenése ugyanabban az évben, 1922-ben történt: „[...] 1922-ben írtam meg az első novellát. Mindjárt meg is jelent a kolozsvári Keleti Újságban [!], melyet jórészt magyar politikai emigráns újságírók írtak” – jegyezte le Tamási 1950 februárjában keletkezett önéletrajzában. Az 1952-es autobiográfiából a novella címe is kiderül: „[...] 1922-ben írtam az első novellámat, mely összes novelláim gyűjteményében »Szász Tamás, a pogány« cím alatt szerepel.” Azt azonban egyik önéletrajzában sem jegyezte le, hogy a novella meg is nyerte a Keleti Újság novellapályázatát.

Amerikai útját a második számú önéletrajzon kívül mindegyik autobiográfiában említi, legrészletesebben az elsőben: „A következő évben [1923] elmentem Amerikába. Utazásom célja az volt, hogy világot lássak és tapasztalatokat szerezzek. Amerikában három évig voltam. Ott jórészt fizikai munkát végeztem; de onnét láttam meg élesebben a hazai magyarság helyzetét és feladatait. Már tudatosan is láttam, hogy író leszek. Akkor jelent meg első novellás könyvem, a »Lélekindulás.«” A német antológia számára készült önéletrajzon kívül a többiből megtudhatjuk, hogy a kötet Kolozsváron jelent meg; a második autobiográfiában azt is elárulja, hogy pontosan 1925-ben, s Tamási saját kiadásában.

Az önéletrajzok következő része íróvá válásáról, s világnézetének alakulásáról vall – talán ez a rész a leginkább részletes, ami az első két autobiográfiát illeti, mindenképp: „Ettől az időtől kezdve csak írói munkát végeztem. Ez novellák, regények és drámák írásából állt egyrészt, másrészt irodalompolitikai tevékenységből, valamint társadalmi szellemi tevékenységből. E két utóbbi munkáról beszél a »Virrasztás« című könyvem, mely azoknak a cikkeknek a gyűjteménye, melyeket húsz esztendő alatt írtam. Mint író, a magyar népi irodalom munkálója voltam, de ezt az irodalmi eszmét nemcsak társadalmi vonatkozásban néztem, hanem a népköltészet művészi sajátosságait illetően is. Társadalmi vonatkozásban egy nemzeti demokratikus társadalom megteremtése lebegett előttem, mely társadalomban mindenkinek előtt a nagybirtok és a nagytőke legyen a szociális elvek szerint elrendezve; erdélyi vonatkozásban pedig a magyar és a román nép békés együttélésének útját [!] kerestem” – fejtí ki a második számú, 1952. január 20-i keltezésű önéletrajzában. Az első autobiográfiában ennél jóval harcosabban fogalmaz: „1926-ban hazajöttem Amerikából és Kolozsváron telepedtem le. Ettől az időtől kezdve egymás után jelentek meg a könyveim, melyek a székelyek nehéz életét, népi egyéniségét és az alkotó humanizmust

képviseleték. Húsz esztendőn keresztül szellemi fegyverekkel küzdöttem a népi jobb életért, gyakorlati és lelki vonatkozásban egyaránt, a magyar maradisággal és a román sovinizmussal szemben. Fiatal és haladó szellemű emberekkel együtt, 1937-ben, megszerveztem a »Vásárhelyi Találkozót«, mely magyar vonatkozásban az első koalíciós szellemi politikai tömörülés volt.”

Budapestre költözésének tényét, mely 1944-ben történt, mindegyik önéletrajz tartalmazza, annak okait azonban csak az első kettő: „Abból a célból, hogy a háború utáni egységes magyar kulturpolitika [!] kialakításában, mint országos nevű író, minél hatékonyabban részt vehessek, 1944. őszén Kolozsvárról feljöttem Budapestre” – fogalmaz a második önéletrajz. De az elsőben is hasonlóan magyaráz: „Abban az esztendőben, október legelején, Kolozsvárról Budapestre jöttem, mert az volt a véleményem, hogy nekem, mint országos nevű magyar írónak, az elkövetkező társadalmi és szellemi újjáépítésben a magyar fővárosban van a helyem.”

Az első három önéletrajzban Tamási ugyan említi parlamenti képviselőségét, ám a tény, hogy a vallás- és közoktatásügyi tárcát is felajánlották neki – amit ő nem fogadott el –, nem. Igaz, a második önéletrajz következő passzusában talán éppen erre utal: „Mivel azonban minden időmet írói tevékenységemre akartam tovább is fordítani, a politikai életben gyakorlati módon nem vettem részt.” Az 1957-es, az 1953-as, és az 1963-as önéletrajzban egyaránt leszögezi, hogy semmilyen politikai pártnak nem volt, s az írás idején sem tagja. Feltehetően ezt a kijelentését erősíti azzal a gesztussal is, hogy két fontos politikai szerepvállalását is elhallgatja. Ugyanis az önéletrajzok egyikében sem említi részvételt a Szabó Zoltán által kezdeményezett Szellemi Honvédelem mozgalomban, a nemzetiszocialista és nyilas befolyás ellen. Pedig *A Szellemi Honvédelem naptárában*, melyet 1939-ben adtak ki, írása is jelent meg. Ugyanígy említésre méltó még, hogy sem 1957-es, sem 1963-as önéletrajzában nem említi 1956-os szerepvállalását, illetve azt a tényt, hogy tagja volt az Írószövetség forradalmi bizottságának, amelynek fölkerésére megírta a *Gond és hitvallás* című kiáltványt.

Díjairól csupán az utolsó, 1963-as önéletrajzban vall: „Három ízben jutalmaztak a Baumgarten-díjjal; 1940-ben kitüntettek [!] a Corvin koszorúval,

majd 1954-ben a Kossuth-díjjal.” Ez az egyetlen autobiográfia, melyben egy fél mondatban ugyan, de beszél akadémiai tagságától való megfosztásáról is.

A második és harmadik önéletrajz befejező részében a megjelent és kiadatlan műveket sorolja, a másodikban részletesen: „Az 1945-ös évtől kezdődően megjelent egy »Zöld ág« című regényem; előadták a Nemzeti Színházban »Hullámzó völgyem« című darabomat; megjelent egy »Kikelet« című válogatott novellás könyvem. Kéziratban van egy »Bölcső és bagoly« című életrajzi regényem és befejezés előtt

egy krónikám, melyet a szabadságharc idejéből írtam. Valami huszonöt kötetem jelent meg eddig. Ezek közül egyik-másik idegen nyelven is, így németül, franciául, olaszul, hollandus nyelven, csehül és lengyelül. Használható módon csak magyarul tudok.” A harmadik önéletrajz összegez: „Megjelent köteteimnek száma 20-23.”

Életrajzát, legalábbis annak egy-egy összefüggő epizódját Tamási regényben is megírta, igaz: a háromkötetesre tervezett műnek csak két részét tudta megalkotni. *Bölcső és Bagoly* című regényes életrajza a gyerekkort beszéli el; *Vadrózsza ága* című, befejezetlenül maradt prózai alkotása pedig 1926-tól 1934-ig követi nyomon a felnőtt író életét.

1 Walter BENJAMIN: *A szirének hallgatása* = W. B.: *Válogatott írások*, Osiris, Bp., 2001, 206, illetve ZOMBORY Máté: *Philippe Lejeune: Önéletírás, élettörténet, napló*, Buksz, 2004.

2 PIM, V. 5791/608

3 Ezek az 1957. február 5-i önéletírás fordításai.

4 TAMÁSI Áron: *Szólít a szülőföld*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2011, 5.

FÜGGELÉK

Tamási Áron ARCKÉPEM VÁZLATA

A századfordulón születtem. Születésem helye egy falú Erdélyben, ott is a székelyek földjén. A székelyek a magyarság egyik jellegzetes, régi törzse. Hasonló módon, mint az angolok között a skótok. A magyar honfoglalás óta élnek mai földjükön a székelyek. Egyesek szerint még a magyarok előtt, mint a magyarság előőrsei, telepedtek ott meg. Tehát több, mint ezer éve. E hosszú történelmi időn keresztül legtöbbször harcban álltak: vagy a keleti betörőkkel, vagy a belső elnyomással szabadságuk védelmében. Számuk, a belőlük elszármazottakkal együtt, lehet egy millió.

Az én őseim is mind székelyek voltak. Apám kis falusi birtokon gazdálkodott. Tizenegyen voltunk testvérek. Már gyermek korunkban dolgoznunk kellett a falusi gazdaságban. Szűkösen éltünk, de a gondoktól eltekintve, szabadságban. Gimnáziumot, majd akadémiai főiskolát végeztem. Tizenhét éves koromban katona lettem, aztán a háborúban harcoltam. Ifjú koromban három évet töltöttem Amerikában, fizikai s majd szellemi munkában. Utána húsz évig Erdélyben éltem, azután pedig, 1944-ben Budapestre költöztem.

Sohasem készültem írónak. Az első novellámat is, főiskolás koromban, csak legénykedésből írtam. Valami költői örökség és írói készség talán mégis volt bennem, mert az első elbeszélésem megírása óta kitartóan éber volt bennem az írói természet. Inkább ez a természet van meg bennem, mint az írói becsű. De ha már írtam és írok, jól és becsületesen igyekszem csinálni. Jól művészi és becsületesen eszmei és erkölcsi szempontból. Ha orvos, kutató, vagy tudós volnék: ugyanígy csinálnám.

Írtam elbeszéléseket, regényeket és színpadi műveket. Írásaim levegője íze és színei azt a világot idézik, amelyet gyermekkoromban megismertem. Hőseim is legtöbbször ott mozognak, de érzelmi és gondolati törekvésekben a világ minden emberéhez kívánnak szólni.

Nem tartozom semmiféle stílus irányzathoz, legközelebb talán a realizmushoz állok. De a valóság számomra nemcsak társadalmi vonatkozásiban él, hanem az emberi lét egész tudományos és költői világára kiterjed.

Elég baj ez nekem.

De ha már bajlódni kell ebben az életben valamivel, akkor legyen az valóban méltó az emberhez, aki mégis több, mint az értelmes majom.

Tamási Áron:

Arcképelem vázlat

A századfordulón születtem. Születésem helye egy falú Erdélyben, ott is a székelyek földjén. A székelyek a magyarság egyik jellegzetes, régi törzse, hasonló módon, mint az angolok között a skótok. A magyar honfoglalás óta élnek mai földjükön a székelyek. Egyesek szerint még a magyarok előtt, mint a magyarság előőrsei, telepedtek ott meg. Tehát több, mint ezer éve. E hosszú történelmi időn keresztül legtöbbször harcban álltak: vagy a keleti betörőkkel, ~~szemben~~ vagy a belső elnyomással szabadságuk védelmében. Számuk, a belőlük elszármazottakkal együtt, lehet egy millió.